

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในสมัยพุทธกาล ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะทรงแสดงธรรมโปรดสรรพสัตว์ พระองค์ทรงพิจารณาดูจิตของบุคคลผู้นั้นก่อน เพื่อให้บุคคลนั้นสามารถนำหลักธรรมคำสอนนั้นๆ ไปใช้ได้จริง เป็นการแสดงให้เห็นว่ามนุษย์นั้นสามารถที่จะฝึกฝนให้พัฒนาเป็นคนดีต่อสังคมได้ หากได้รับคำแนะนำที่ถูกกับจริตอัธยาศัย ดังข้อความในมหานิทเทศ พระผู้มีพระภาคทราบบว่า “บุคคลนี้มีราคะจริต บุคคลนี้มีโทสะจริต บุคคลนี้มีโมหะจริต บุคคลนี้มีวิตกจริต บุคคลนี้มีสัทธาจริต บุคคลนี้มีญาณจริต” พระผู้มีพระภาคย่อมตรัสสุภาษิตแก่บุคคลราคะจริต ตรัสการเจริญเมตตาแก่บุคคลโทสะจริต ย่อมทรงแนะนำบุคคลโมหะจริตให้ดำรงอยู่ในการเล่าเรียน การไต่ถาม การฟังธรรมตามกาล การสนทนาธรรมตามกาล การอยู่ร่วมกับครู ย่อมตรัสสอนานาปานสติแก่บุคคลวิตกจริต ตรัสบอกนิมิตที่น่าเลื่อมใส ความตรัสรู้ชอบของพระพุทธเจ้า ความเป็นธรรมดีแห่งพระธรรม การปฏิบัติชอบของพระสงฆ์ และศีลของตนแก่บุคคลสัทธาจริต ย่อมตรัสนิมิตแห่งวิปัสสนา มีอาการไม่เที่ยง มีอาการเป็นทุกข์ มีอาการเป็นอนัตตาแก่บุคคลญาณจริต^๑ การที่จะปรับตัวให้เข้ากับคนอื่นนั้น จะต้องรู้ว่าจริต ๖ อย่างนี้มีอะไรเป็นเหตุ จะทราบได้อย่างไรว่า บุคคลนี้เป็นราคะจริต บุคคลนี้เป็นโทสะจริต เป็นต้น บุคคลจริตชนิดไหน มีธรรมเป็นที่สบายอย่างไร^๒ ซึ่งในคัมภีร์อรรถกถากล่าวว่า ที่ชื่อว่าปราชญ์ เพราะมีความประพฤติในอารมณ์ด้วยความกำหนด ชื่อว่าเป็นโทสะจริต เพราะมีความประพฤติในอารมณ์ด้วยความประทุษร้าย ชื่อว่าเป็นโมหะจริต เพราะมีความประพฤติด้วยความหลง ชื่อว่าเป็นวิตกจริต เพราะมีความประพฤติในอารมณ์ด้วยความวิตกด้วยความตรึก ชื่อว่าเป็นสัทธาจริต เพราะมีความประพฤติในอารมณ์ด้วยความเชื่อง่าย ชื่อว่าเป็นญาณจริต เพราะมีความประพฤติเป็นความรู้ ประพฤติด้วยความรู้ ประพฤติโดยความรู้ หรือประพฤติเพื่อความรู้^๓ เมื่อทราบอย่างนี้แล้วก็สามารถปรับตัวให้เหมาะสมได้

เนื่องจากมนุษย์มีความสัมพันธ์กับสิ่งต่าง ๆ รอบตัว อยู่ตลอดเวลา ยิ่งในปัจจุบันแล้ว มนุษย์เราสื่อสารสัมพันธ์กันได้ตลอดเวลาไม่ว่าจะอยู่ใกล้หรือไกล มนุษย์ก็สามารถติดต่อสื่อสารสัมพันธ์กันได้ เพราะความเจริญด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ได้พัฒนาเจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว เพราะมนุษย์มีระบบความคิด ระบบการมองโลกที่แตกต่างกัน แม้ว่าจะเป็นพี่น้องกัน หรืออยู่ในครอบครัวเดียวกัน ต่างคนก็ต่างมีแนวการมองโลกที่แตกต่างกัน การที่คนเราสามารถเข้าถึงระบบความคิดและระบบการมองโลกของคนอีกคนหนึ่งได้ จะช่วยให้เข้าใจและสามารถคาดคะเนพฤติกรรม

^๑ พ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๕๖/๔๓๐.

^๒ พระพุทธโฆสะเถระ, **วิสุทธิมรรค**, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธปาหังจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๑๖๙.

^๓ พ.ม.อ. ๕/๒/๓๘๖.

ของคนคนนั้นได้ หากคนเรามีความเข้าใจและสามารถคาดคะเนพฤติกรรมของกันและกันได้ ไม่ว่าจะพูดอย่างไร หรือมีวิธีการแสดงออกอย่างไรกับคนที่พฤติกรรมต่างกันแล้ว ความขัดแย้งในครอบครัว จนถึงระดับสังคมก็จะลดน้อยหายไป ในทางกลับกัน การรู้สึกสงสาร รู้สึกเห็นใจ รู้จักประนีประนอม และถนอมน้ำใจผู้อื่น จะทำให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุขบนพื้นฐานของหลักการความเข้าใจอันดีต่อกัน หรือที่เรียกว่า มนุษยสัมพันธ์

สังคมไทยนั้นมีลักษณะที่แตกต่างในโครงสร้างจากสังคมในโลกตะวันตกอย่างมาก แม้คนไทยในแต่ละภูมิภาคจะมีความแตกต่างในวัฒนธรรมและประเพณี แต่เอกลักษณ์ความเป็นไทยก็ยังมีส่วนร่วมกันอยู่มาก เช่น คนไทยเชื่อว่า “ประเพณีไทยแท้แต่โบราณ ไครมาถึงเรือนชานต้องต้อนรับ” ความเชื่อเช่นนี้ก็ตกทอดวัฒนธรรมของไทยมาเป็นเวลานาน ฉะนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยจึงแตกต่างไปจากสังคมตะวันตก ชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยไม่ว่าจะเป็นการทำงานหรือความสัมพันธ์ในครอบครัวจึงมีลักษณะเหมือนคนไทย^๔ การสร้างความสัมพันธ์หรือมนุษยสัมพันธ์ระหว่างบุคคลนั้นเป็นเรื่องของคนโดยตรง ทั้งที่เป็นเรื่องส่วนตัวและส่วนรวม ส่วนตัว หมายถึง การสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัว ส่วนรวม หมายถึง การสร้างความสัมพันธ์นอกบ้านกับเพื่อนร่วมงาน นายจ้างลูกจ้าง หรือบุคคลอื่นที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ดังนั้น มนุษยสัมพันธ์จึงมีความสำคัญต่อบุคคลเป็นอย่างมาก^๕

ปัญหาความขัดแย้งในสังคมยุคปัจจุบันจะพบว่ามีความรุนแรงมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากคนเรามีลักษณะของความประพฤติที่แสดงออกมาแตกต่างกัน เช่น บางคนมีลักษณะเป็นคนรักง่าย บางคนมีลักษณะเป็นคนเชื่อง่าย บางคนเป็นคนโกรธง่ายหรือบางคนเป็นคนครุ่นคิดและวิตกกังวลมาก เป็นต้น ลักษณะของความประพฤติที่แสดงออกมาเช่นนี้ เนื่องจากมีสาเหตุบางอย่างคอยเกื้อหนุนอยู่เบื้องหลังซึ่งเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดแรงจูงใจ ทำให้บุคคลแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ออกมาที่ก่อให้เกิดการทำความดีหรือความชั่ว จนเกิดเป็นผลดีผลเสียขึ้น ปัญหาของการแสดงพฤติกรรมดังกล่าวนี้ เกิดขึ้นมาจากความไม่เข้าใจเรื่องการดำเนินชีวิตที่ต้องสมบูรณ์ทั้งของตนเองและบุคคลอื่น เป็นปัจจัยทำให้คนเราตัดสินใจกระทำอะไรลงไปโดยยึดถืออารมณ์ของตนเองเป็นสิ่งสำคัญมากกว่าการใช้เหตุและผล หากคนเราได้เรียนรู้และมีความเข้าใจในเรื่องพฤติกรรมทั้งของตนเองและบุคคลอื่นอย่างถูกต้องแล้ว จะทำให้การดำเนินชีวิตของคนเรานั้นมีความสุขยิ่งขึ้น พฤติกรรมดังกล่าวนี้ในทางพุทธศาสนาเรียกว่า จริต คือ ความประพฤติ กิริยาหรืออาการ^๖

ผู้วิจัยเห็นว่าเมื่อศึกษาจริตของมนุษย์แล้วจะทำให้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนเองและเข้าใจจริตผู้อื่นจึงทำให้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกันและกัน แต่ก็ไม่เกินวิสัยของผู้มีปัญญาอันแน่วแน่ว่า ต้องการเปลี่ยนแปลงแต่อาจต้องอาศัยการศึกษาหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา ประกอบกับการทำสมาธิ ศึกษาเรื่องการปฏิบัติกรรมฐานเพื่อจะมีพลังจิตเข้มแข็งพอที่จะเหนี่ยวรั้งเราไม่ให้มีพฤติกรรมที่จะนำไปตามกิเลส ตัณหา และอุปาทานของแต่ละจริต หลักธรรมคำสอนในคัมภีร์

^๔ พรหมทิพย์ ศิริวรรณบุศย์, มนุษยสัมพันธ์, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๘๔.

^๕ ม.ร.ว.สมพร สุทัศนีย์, มนุษยสัมพันธ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๔-๑๕.

^๖ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๒๙๑.

พระพุทธศาสนาทำให้เกิดแนวคิดที่ว่า จริตของคนเรานั้นสามารถเปลี่ยนแปลงและแก้ไขได้ คือเปลี่ยนแปลงจากพฤติกรรมที่ไม่ดีเป็นพฤติกรรมที่ดีที่ได้รับการพัฒนาขึ้น กล่าวคือ สร้างความพร้อมทางสติปัญญาหรือความคิดที่ถูกต้อง รู้จักการแยกแยะเหตุและผลตามความเป็นจริงอย่างมีสติ อันจะส่งผลดีและเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการแสดงพฤติกรรมที่ดีต่อกัน

ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาแนวทางการใช้จริตเพื่อพัฒนามนุษย์สัมพันธ์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท อันจะส่งผลให้บุคคลมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกันและดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาจริตของมนุษย์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาแนวคำสอนว่าด้วยมนุษยสัมพันธ์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาแนวทางในการใช้จริตเพื่อพัฒนามนุษย์สัมพันธ์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

เถรวาท

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ จริตของมนุษย์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ แนวคำสอนว่าด้วยมนุษยสัมพันธ์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทมีอะไรบ้าง
- ๑.๓.๓ แนวทางการใช้จริตเพื่อพัฒนามนุษย์สัมพันธ์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร

อย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

๑.๔.๑ วิธีการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยการศึกษาค้นคว้าจากคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เช่น พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พร้อมทั้งอรรถกถา ปกรณ์วิเสส และอรรถกถาปกรณ์วิเสส เช่น คัมภีร์วิสุทธิมรรค วิมุตติมรรค และคัมภีร์พระพุทธศาสนาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนเอกสารทางวิชาการต่าง ๆ

๑.๔.๒ ขอบเขตเนื้อหา

ศึกษาความหมาย ลักษณะ ประเภท ของจริตและมนุษยสัมพันธ์ ความสัมพันธ์ระหว่างจริตกับมนุษยสัมพันธ์ มนุษย์สัมพันธ์ตามจริตของบุคคล และแนวทางการพัฒนามนุษย์สัมพันธ์โดยรวม

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ จริต หมายถึง ความประพฤติ คือกิริยาอาการที่แสดงออกมาให้เห็น ในที่นี้หมายถึงความประพฤติหรือพื้นเพนิสัยใจคอ มี ๖ อย่างคือ

๑. ราคจริต หนักไปในทางรักสวยรักงาม เป็นคนเจ้าระเบียบ
๒. โทสจริต หนักไปในทางใจร้อนหงุดหงิดง่าย เป็นคนเจ้าอารมณ์
๓. โมหจริต หนักไปในทางเหงาซึ้งมึนงาย หูเบา เชื่อง่าย
๔. สัทธาจริต หนักไปในทางน้อมใจเชื่อโดยง่าย ยึดมั่นในความเชื่อ
๕. พุทธิจริต หนักไปในทางคิดพิจารณา ใช้ปัญญา
๖. วิตกจริต หนักไปในทางวิตก กังวล ฟุ้งซ่าน

๑.๕.๒ มนุษยสัมพันธ์ หมายถึง ความสัมพันธ์ในทางสังคมระหว่างมนุษย์ ซึ่งจะก่อให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน

๑.๕.๓ จริตกับมนุษยสัมพันธ์เชิงพุทธ หมายถึง ความสัมพันธ์ของจริตกับมนุษย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่แสดงออกต่อกัน เช่น การที่พระพุทธเจ้าทรงมีมนุษยสัมพันธ์ต่อพระสาวกและพระสาวกองค์อื่น ๆ หรือกรณีที่พระสาวกมีความสัมพันธ์ต่อกันในหมู่สัทธิวิหาริกของท่าน เป็นต้น

๑.๕.๔ สังคม หมายถึง คนจำนวนหนึ่งที่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันตามระเบียบกฎเกณฑ์ โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญร่วมกัน เช่น สังคมชนบท วงการหรือสมาคมของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เช่น สังคมชาวบ้าน ที่เกี่ยวกับการพบปะสังสรรค์หรือชุมนุมชน

๑.๕.๕ พฤติกรรม หมายถึง กิริยาอาการที่แสดงออกหรือปฏิบัติโต้ตอบเมื่อเผชิญกับสิ่งเร้า หรือสถานการณ์ต่าง ๆ อาการแสดงออกต่าง ๆ เหล่านั้น อาจเป็นการเคลื่อนไหวที่สังเกตได้หรือวัดได้ เช่น การเดิน การพูด การเขียน การคิด การเต้นของหัวใจ เป็นต้น ส่วนสิ่งเร้าที่มากกระทบแล้วก่อให้เกิดพฤติกรรมก็อาจจะเป็นสิ่งเร้าภายใน และสิ่งเร้าภายนอก ทั้งนี้ เน้นที่พฤติกรรมของบุคคลแต่ละคน คือพฤติกรรมของคนคนหนึ่งที่ไม่สัมพันธ์กับผู้อื่น แต่มนุษย์เป็นสัตว์สังคมมีความต้องการอยู่ร่วมกับผู้อื่น และบางกรณีก็จำเป็นต้องอยู่รวมกัน เป็นกลุ่ม เป็นชุมชน เป็นสังคม กระบวนการของกลุ่ม กระบวนการทางสังคม และสิ่งแวดล้อม หรือวัฒนธรรม จึงมีส่วนสำคัญในการกำหนดลักษณะพฤติกรรมของมนุษย์ให้เป็นไปตามสภาพของสังคมได้

๑.๕.๖ การพัฒนา หมายถึง มาตรการที่จะนำมาใช้ในวิธีการหรือประยุกต์ใช้กับบุคคลหรือสังคมเพื่อให้ดีขึ้น เจริญขึ้น หรือก้าวหน้ายิ่งขึ้นตามความมุ่งหมายที่พึงประสงค์

๑.๕.๗ แนวทางการใช้ หมายถึงวิธีการอันเหมาะสมถูกต้องตามหลักธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทที่จะนำมาประยุกต์ใช้กับจริตเพื่อพัฒนามนุษยสัมพันธ์

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑.๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวเรื่องจริตไว้ในหนังสือพุทธธรรมว่า^๗ “อาการแสดงออกต่าง ๆ กันในทางความประพฤติ เช่น เมื่อพบเห็นสิ่งของสักอย่างถ้ามีอะไรเป็นส่วนดีน่าชมอยู่บ้าง ใจของคนราคะจริตจะไปจับอยู่ที่ส่วนนั้น ติดใจ เล็งแลอยู่ได้นาน ๆ ส่วนอื่นที่เสีย ๆ ไม่ได้ใส่ใจ ส่วนคนโทสจริต แม้ของนั้นจะมีส่วนดีอยู่หลายอย่าง แต่ถ้ามีส่วนเสียหรือข้อบกพร่องอยู่สักหน่อย ใจของเขาจะกระเทปเข้ากับส่วนที่เสียนั้นก่อน ไม่ทันได้พิจารณาเห็นส่วนดีก็จะไปเสียเลย คนพุทธิจริตคล้ายคนโทสจริตอยู่บ้าง ที่ไม่ค่อยติดใจอะไร แต่ต่างกันที่ว่าคนโทสจริต มองหาส่วนเสียหรือมองให้เสียทั้งที่ไม่เป็นอย่างนั้นจริง และผลไปอย่างหงุดหงิดขัดใจ ส่วนคนพุทธิจริตมองหาส่วนเสีย ข้อบกพร่องที่เป็นจริงและเพียงแต่ไม่ติดใจผ่านไป ส่วนคนโมหจริต มองเห็นแล้วจับจุดอะไรไม่ชัด ออกจะเฉย ๆ ถ้าใครว่าดี ก็พลอยเห็นดีตามเขาไปด้วย ถ้าเขาว่าไม่ดี ก็พลอยเห็นไม่ดีคล้ายตามเขาไป ฝ่ายคนวิตกจริต คิดจับจด นึกถึงจุดตรงนี้บ้าง ส่วนไม่ดีตรงนั้นบ้าง วุ่นไปวุ่นมา ซึ่งไม่เสร็จตัดสินใจไม่ตก จะเอาหรือไม่เอา ส่วนคนสัทธาจริต มีลักษณะคล้ายคนราคะจริตอยู่บ้าง คือมักมองเห็นส่วนที่ดี แต่ต่างที่ว่า คนสัทธาจริตเห็นแล้วก็ชื่นชมซาบซึ้งใจเรื่อย ๆ ไป ไม่ตัดใจอ้อยอิ่งอย่างพวกราคะจริต อย่างไรก็ตาม คนมักมีจริตผสม เช่นราคะผสมวิตก โทสะผสมพุทธิ เป็นต้น ในการปฏิบัติบำเพ็ญสมาธิ นอกจากเลือกกรรมฐานให้เหมาะกับจริตแล้ว แม้แต่สถานที่อยู่อาศัย บรรยากาศ หนทาง ของใช้ อาหาร เป็นต้น ก็ยังแนะนำให้เลือกลักษณะที่เป็นสปปายะ คือเกื้อกูลเหมาะสมกันด้วย

๑.๖.๑.๒ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) กล่าวเรื่องจริตไว้ในหนังสือขอบฟ้าแห่งความรู้ว่าพระพุทธเจ้ายังทรงจำแนกความแตกต่างระหว่างบุคคลไปตามความแตกต่างของจริต คือพื้นเพนิสัย ทรงแบ่งจริตของคนเป็น ๖ กลุ่ม คือ ราคะจริต โทสจริต โมหจริต สัทธาจริต พุทธิจริต การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับจริตทั้ง ๖ นี้ ที่พระพุทธเจ้าแบ่งวิธีการสอนเป็น ๔๐ อย่าง ไม่ใช่สำหรับสอนคนเดียวแต่มุ่งว่าก็มีมาตรฐานทั้ง ๔๐ อย่างนี้ มาตรฐานบางอย่างจะเหมาะกับคนบางจริต เช่น

อสุภกรรมฐาน (พิจารณามองไม่งาม) เหมาะกับคนราคะจริต (รักสวยรักงาม)

อัปปมัญญา หรือพรหมวิหาร ๔ เหมาะกับคนโทสจริต (ใจร้อน)

อานาปานสติที่กำหนดลมหายใจเข้าออก เหมาะกับคนโมหจริต (เชื่องซึม) และวิตกจริต (ช่างกังวล)

พุทธานุสสติ (ระลึกถึงพระพุทธเจ้า) ที่ภavanaพุทโธ เหมาะกับคนสัทธาจริต (เชื่อง่าย)

มรณสติ (ระลึกถึงความตาย) และอุปสมานุสสติ (ระลึกถึงความสงบ) เหมาะกับคนพุทธิจริต (ใฝ่รู้) นี่คือการสอนกรรมฐานตามความแตกต่างของจริต เพราะฉะนั้นขอเน้นตรงนี้ว่า

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๘๕๔.

การเรียนรู้ที่มีความสุข คือการเรียนรู้ที่ถูกต้องเลือกวิชาที่ตนถนัดและสอดคล้องกับอุปนิสัยภายในจิตใจ^๙

๑.๖.๑.๓ ดร. อนุสร จันทพันธ์ และ ดร.บุญชัย โกศลธนากุล กล่าวไว้ในหนังสือ “จิต ๖ ศาสตร์ในการอ่านใจคน” ว่า มนุษย์น้อยคนนักที่จะเข้าใจตนเอง โดยเฉพาะเข้าใจผู้อื่น เมื่อเราเข้าใจอุปนิสัยและระบบความคิดของตนเองก่อน จึงจะสามารถเข้าใจลักษณะนิสัยและพฤติกรรมของผู้อื่นได้ นิสัยคนเรายากที่จะเปลี่ยน ภูเขาสามารถหลาเข้ามาเป็นถนน แม่น้ำสามารถเปลี่ยนทิศทางได้ แต่นิสัยคนยากแท้ที่จะเปลี่ยน ถ้าผู้ใดเข้าใจเรื่องจิต ๖ อย่างถ่องแท้ และสามารถนำไปปฏิบัติได้ จะเป็นที่เคารพรักและศรัทธาของผู้คนโดยถ้วนหน้า เพราะไม่มีปัญหาการสื่อสารเพราะคนที่เราสนทนารู้สึกว่าเขาเข้าใจเราเท่านั้นก็เพียงพอต่อความเป็นรากฐานที่มั่นคงและแข็งแกร่งของชีวิตที่มีความสุขและความสำเร็จ^๙

๑.๖.๑.๔ กฤษณา ศักดิ์ศรี ได้กล่าวถึงความหมายของมนุษยสัมพันธ์ไว้ในหนังสือ มนุษยสัมพันธ์ว่า ผู้เป็นปราชญ์ ปรัชญาเมธี ต่างศาสตร์ ต่างสาขาได้ให้คำจำกัดความของคำว่า “มนุษยสัมพันธ์” ไว้ไม่เป็นเอกภาพนัก กล่าวคือ แตกต่างกันไปบ้าง เรื่องมนุษยสัมพันธ์มีความหมายกว้างขวางครอบคลุมถึงพฤติกรรมและการกระทำระหว่างกัน (Interaction) ระหว่างบุคคลหนึ่งกับอีกบุคคลหนึ่ง หรือระหว่างกลุ่มกับกลุ่มหรือระหว่างคนหลาย ๆ คน ในกลุ่มคนระดับต่าง ๆ อาจเป็นครอบครัว โรงเรียน บริษัท ห้างร้าน หน่วยงานราชการ สำหรับบุคคลที่มีความรับผิดชอบทางด้านบริหารได้แก่นักบริหารหรือผู้ควบคุมบังคับบัญชา ก็มีหน้าที่ความรับผิดชอบในการใช้ประมุขศิลป์หรือภาวะการเป็นผู้นำ (leadership) กับกลุ่มปฏิบัติงานในเมื่อบุคคลต่างก็มองเรื่องมนุษยสัมพันธ์ไปคนละแง่มุมดังกล่าวจึงเป็นการยากที่จะให้คำนิยาม หรือคำจำกัดความแก่คำว่ามนุษยสัมพันธ์อย่างแคบ ๆ ได้ “มนุษยสัมพันธ์” ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Human Relations นั้นแยกศัพท์ได้เป็น ๒ คำ มนุษย์ (Human) + สัมพันธ์ (Relations) “มนุษย์” หมายถึง ลักษณะความเป็นมนุษย์ ลักษณะของมนุษยชาติ บุคคล (Characteristic of mankind or person) ผู้มีจิตใจสูง “สัมพันธ์” หมายถึง ความสัมพันธ์ ผูกพัน เกี่ยวข้องกัน ความเกี่ยวพันซึ่งกันและกันของคนหรือสิ่งของ การติดต่อกัน การร่วมกัน^{๑๐}

๑.๖.๑.๕ วินิจ เกตุขำ ได้กล่าวสรุปความหมายของคำว่ามนุษยสัมพันธ์ไว้ในหนังสือ มนุษยสัมพันธ์สำหรับผู้บริหารยุคใหม่ว่า “มนุษยสัมพันธ์ หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ที่มุ่งให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน อันจะนำมาซึ่งความร่วมมือประสานงานกันในการดำเนินกิจการต่าง ๆ อย่างได้ผลและมีประสิทธิภาพ”^{๑๑}

^๙ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ขอบฟ้าแห่งความรู้**, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด สามลดา, ๒๕๔๘), หน้า ๖๒-๖๓.

^๙ อนุสร จันทพันธ์ ดร. และ ดร.บุญชัย โกศลธนากุล, **จิต ๖ ศาสตร์ในการอ่านใจคน**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๒, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๑), หน้า ๗-๘.

^{๑๐} กฤษณา ศักดิ์ศรี, **มนุษยสัมพันธ์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บำรุงสานสิน, ๒๕๓๔), หน้า ๑๒-๑๓.

^{๑๑} วินิจ เกตุขำ, **มนุษยสัมพันธ์สำหรับผู้บริหารยุคใหม่**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๕), หน้า ๔๑.

๑.๖.๑.๖ ม.ร.ว. สมพร สุทัศน์ ได้ให้ความหมายของมนุษยสัมพันธ์ไว้หลายลักษณะไว้ในหนังสือมนุษยสัมพันธ์ดังนี้เช่น ความหมายทั่ว ๆ ไป และความหมายในลักษณะวิชาการ มนุษยสัมพันธ์หมายถึง วิชาที่ว่าด้วยศาสตร์ และ ศิลป์ในการสร้างเสริมความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเพื่อให้ได้มาซึ่งความรักและนับถือ จงรักภักดีและความร่วมมือตลอดจนการอยู่ร่วมกับคนอื่นอย่างมีความสุข เนื่องจากวิชามนุษยสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับวิชาต่าง ๆ หลายวิชาซึ่งนับได้ว่าเป็นสหวิทยาการ (Interdisciplinary) ได้แก่ วิชารัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และพฤติกรรมศาสตร์ เช่น มนุษยวิทยา สังคมวิทยา และจิตวิทยา เป็นต้น^{๑๒}

๑.๖.๑.๗ อาภา ภมรบุตร กล่าวไว้ในหนังสือมนุษยสัมพันธ์ว่า “เรานับถือเขา ๆ ก็นับถือเรา” ในหลักจิตวิทยา มนุษย์ต้องการให้คนอื่นรักเคารพนับถือตนซึ่งคนที่ไม่มีอำนาจวาสนา บารมีเหนือเรา เราอาจคบกันอย่างธรรมดาก็ได้ เพราะเขามีใช้ผู้บังคับบัญชาหรือเจ้านายเรา และเรามีได้เป็นลูกหนี้เขา แต่ทางที่ดีเพื่อก่อให้เกิดมนุษยสัมพันธ์ เราควรแสดงออกซึ่งความรักนับถือ และเคารพคนบางคนในคุณความดี และความสามารถของเขา เช่น เป็นครูที่ดีสอนหนังสือเก่ง นักเรียนรัก หรือคนที่ฝีมือในวิชาชีพบางอย่าง เช่น ช่างไม้ ช่างก่อสร้าง ช่างตัดเสื้อ หรือทำกับข้าวเก่งเหล่านี้เป็นส่วนการเคารพนับถืออันเราควรให้ความเคารพนับถือต่อคนบางคน เช่น มีวัยวุฒิหรืออายุมากกว่าเรามีชาติตระกูลสูงกว่าเรา หรือเป็นผู้ทำประโยชน์แก่สังคม การเคารพผู้อื่นนั้นไม่มีข้อเสียหายอะไร นอกจากแสดงว่าเราเป็นผู้ที่มีความดี ความอ่อนโยนเป็นที่พอใจหรือน่ารักจากคนอื่น คนที่ควรจะได้รับ ความเคารพนับถือจากผู้อื่น ก็ต่อเมื่อเราเคารพผู้อื่นด้วย โดยสรุปแล้วผู้ที่ให้ความเคารพนับถือผู้อื่นในด้านมนุษยสัมพันธ์ของเราจะดีขึ้น^{๑๓}

๑.๖.๑.๘ โสภา ชูพิกุลชัย และ ורתัย ชื่นมนุษย์ กล่าวไว้ในหนังสือจิตวิทยาสังคมว่า คนเราตั้งแต่เกิดจนตายมีชีวิตอยู่ในฐานะสมาชิกคนหนึ่งคนในสังคม และการมีชีวิตอยู่ในสังคมก็คือการที่จะต้องอยู่ภายใต้อิทธิพลทางสังคมในด้านต่าง ๆ นานาตลอดเวลา เพราะลักษณะโดยส่วนรวมของสังคมก็คือการรวมตัวกันอย่างมีแบบแผนของคนซึ่งต้องมีความสัมพันธ์ต่อกัน ดำเนินชีวิตโดยมีเป้าหมายหลายอย่างคล้ายคลึงกัน มีความเชื่อบางอย่าง ทศนคติและวิธีประพฤติปฏิบัติบางอย่างที่คล้ายคลึงกัน^{๑๔}

๑.๖.๑.๙ สมใจ เขียวสด กล่าวไว้ในมนุษยสัมพันธ์กับการบริหารว่า ปัจจัยพื้นฐานเพื่อการสร้างมนุษยสัมพันธ์ สิ่งสำคัญที่ควรคำนึงถึงในเบื้องต้นเพื่อการสร้างมนุษยสัมพันธ์ ก็คือการทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องของคนที่มีความหมาย แต่สิ่งสำคัญที่เกี่ยวกับคนที่ควรระลึกละถึงในการสร้างมนุษยสัมพันธ์นั้น มี ๕ ประการ คือ

- ๑) มนุษย์มีศักดิ์ศรี
- ๒) มนุษย์ชอบรวมกลุ่มกัน

^{๑๒} ม.ร.ว.สมพร สุทัศน์, มนุษยสัมพันธ์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๓.

^{๑๓} อาภา ภมรบุตร, มนุษยสัมพันธ์, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด นำอักษรการพิมพ์, ๒๕๒๙), หน้า ๔๖-๔๗.

^{๑๔} โสภา ชูพิกุลชัย และ ורתัย ชื่นมนุษย์, จิตวิทยาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๘), หน้า ๑๒๗.

๓) มนุษย์แต่ละคนมีความแตกต่างกัน

๔) มนุษย์มีความต้องการ

๕) ตัวผู้บริหารเอง^{๑๕}

๑.๖.๑.๑๐ นิพนธ์ คันธเสวี เขียนไว้ในมนุษยสัมพันธ์เพื่อการพัฒนาสังคมว่า ความหมายของมนุษยสัมพันธ์ หมายถึง “สภาพของความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่เอื้ออำนวยต่อการดำรงชีวิตร่วมกันอย่างราบรื่น หรือทำงานด้วยกันอย่างมีประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพ และทุกฝ่ายได้รับความพึงพอใจในทุก ๆ ด้าน”^{๑๖}

๑.๖.๑.๑๑ สถิต วงศ์สุวรรณ เขียนไว้ในการพัฒนาบุคลิกภาพว่า คำว่า บุคลิกภาพ ส่วนมากแล้วหมายถึงลักษณะส่วนรวมของพฤติกรรมของบุคคลในทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นในด้านชีวิตส่วนตัว ด้านกิจกรรม หรือในด้านสังคมทั่วไป นั่นคือเข้าใจบุคลิกภาพในความหมายรวม ๆ ไม่เจาะจงว่าเป็นรูปร่างหรือนิสัยหรือจิตใจ แต่ลักษณะเด่น ๆ ของแต่ละบุคคลมักจะถูกเอ่ยถึงหรือหยิบยกมาพิจารณาเป็นพิเศษยอมรับเอาลักษณะเด่น ๆ ของแต่ละบุคคลเป็นบุคลิกภาพประจำตัวของเขาคงเราจะเลือกลักษณะเด่น ๆ ของบุคคลที่เราเอ่ยถึงเกี่ยวกับ รูปร่าง การแต่งกาย กิริยา ท่าทาง ท่วงที สมองหรือสติปัญญา ความสามารถ ฯลฯ ว่าเป็นอย่างไร^{๑๗}

๑.๖.๑.๑๒ วิจิตร อาวะกุล เขียนไว้ใน “หนังสือเทคนิคมนุษยสัมพันธ์” ถึงหลักปฏิบัติต่อบุคคลตามแนวพุทธศาสนาเพื่อผลมนุษยสัมพันธ์ว่า วัด ศาสนา ทำให้คนเป็นคนดี เจริญก้าวหน้า คนที่ไม่สนใจในวัด ไม่บำรุงศาสนาไม่เข้าวัดฟังธรรมเสมอ ๆ จะไม่ก้าวหน้า บุคคลที่เราจะต้องติดต่อสัมพันธ์ด้วยกัน โดยทั่วไปมักจะแบ่งเป็น ๓ ระดับ คือ ผู้บังคับบัญชา เพื่อนร่วมงาน และผู้ใต้บังคับบัญชา แต่พระองค์ได้ให้ไว้ถึง ๖ ประเภทซึ่งเรียกว่าทิศ ๖ มนุษย์สัมพันธ์นั้นเริ่มมาจากการบ้านถ้าความสัมพันธ์หรือมนุษยสัมพันธ์ในบ้านดีแล้วมนุษยสัมพันธ์นอกบ้านมักจะดีไปด้วย แต่ถ้าไม่ได้สร้างสมนิสัยปัจจัยในความสัมพันธ์มาจากบ้านแล้วย่อมยากที่จะสร้างมนุษยสัมพันธ์กับคนอื่นนอกบ้านได้^{๑๘}

๑.๖.๑.๑๓ ประเทือง ภูมิภัทราคม เขียนไว้ในการปรับพฤติกรรม : ทฤษฎีและการประยุกต์ว่า การปรับพฤติกรรม หมายถึง การประยุกต์หลักการพฤติกรรม หรือ หลักการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงแก้ไขพฤติกรรม โดยมีความเชื่อพื้นฐานว่าพฤติกรรมปกติและพฤติกรรมผิดปกติพัฒนามาจากการเรียนรู้ และการเปลี่ยนแปลงแก้ไขพฤติกรรมก็เปลี่ยนแปลงได้โดยอาศัยหลักการการเรียนรู้เช่นเดียวกัน^{๑๙}

^{๑๕} สมใจ เขียวสด, มนุษย์สัมพันธ์สำหรับผู้บริหาร , (กรุงเทพมหานคร : พิเศษการพิมพ์ , ๒๕๓๖), หน้า ๑๐๖.

^{๑๖} นิพนธ์ คันธเสวี, มนุษย์สัมพันธ์เพื่อการพัฒนาสังคม , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โรงเรียนสตรีเนติศึกษา, ๒๕๒๕), หน้า ๑.

^{๑๗} สถิต วงศ์สุวรรณ, การพัฒนาบุคลิกภาพ, (กรุงเทพมหานคร : อักษรพิทยา, ๒๕๓๙), หน้า ๒.

^{๑๘} วิจิตร อาวะกุล, เทคนิคมนุษยสัมพันธ์, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรินติ้ง, ๒๕๔๒), หน้า ๑๕๗.

^{๑๙} ประเทือง ภูมิภัทราคม, การปรับพฤติกรรม : ทฤษฎีและการประยุกต์, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๓๖.

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๒.๑ พระมหาประพนธ์ รักเรียน ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “จิตกับการบรรลุลหรรณในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท” พบว่า จิตเป็นผลของกรรมและเป็นเหตุให้เกิดการทำความกรรมที่แสดงออกมาเป็นพฤติกรรมตามสภาวะธรรมที่เป็นกุศลหรืออกุศลที่นอนเนื่องอยู่ในจิตใจ ทำให้บุคคลมีพฤติกรรมที่แตกต่างกัน จิตจึงทำให้ทราบว่าบุคคลมีสภาวะธรรมที่สั่งสมมาแต่ในอดีตชาติ อันเป็นตัวกำหนดเป็นอย่างไร เพื่อจะได้ใช้หมวดธรรมมาแก้ไขปัญหาก็ถูกต้องอันจะทำให้บรรลุลหรรณผลได้ตามที่ตั้งใจไว้ พระพุทธเจ้าเมื่อจะทรงเทศนาโปรดบุคคลใด จะทรงตรวจดูจิตของบุคคลนั้นก่อนแล้วจึงแสดงธรรม ภายหลังจึงมีการจำแนกบุคคลออกเป็นจิตต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ในการบำเพ็ญธรรม กล่าวคือ พิจารณาว่า บุคคลนั้นมีจิตที่เป็นฝ่ายกุศลหรืออกุศล แล้วจึงมอบกรรมฐานที่เหมาะสมแก่จิตนั้น ๆ เพื่อให้ได้บรรลุลหรรณได้รวดเร็ว เรื่องทฤษฎีจิตจึงเป็นสิ่งสำคัญในการบำเพ็ญธรรมและการบรรลุลหรรณในพุทธศาสนาเถรวาท^{๒๐}

๑.๖.๒.๒ พระแสนปราชญ์ จิตสทโร ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์สติปัญญานกภายในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค” ได้กล่าวถึงวิธีสำหรับให้ผู้ปฏิบัติได้กำหนด มีทั้งสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวสติปัญญานกจะมีสมาธิเกิดขึ้นมาเองได้โดยไม่ต้องกังวลกับสมถกัมมัฏฐาน ใช้ได้กับบุคคลทุกจริต และสามารถสำรวจผลการปฏิบัติได้จากโสฬสญาณ (ญาณ ๑๖) ซึ่งเป็นเครื่องเจริญก้าวหน้าของการปฏิบัติ^{๒๑}

๑.๖.๒.๓ พระมหาประพนธ์ ศุภษร ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ความสำคัญของบุคลิกภาพของพระพุทธเจ้าต่อความสำเร็จในการเผยแผ่พุทธศาสนา” ได้กล่าวถึงปัจจัยที่ส่งเสริมบุคลิกภาพและพระจริยาวัตรของพระพุทธเจ้า ได้แก่ ปัจจัยภายนอกซึ่งประกอบด้วยสถานะทางครอบครัว การศึกษา และสภาพแวดล้อมทางสังคม และปัจจัยภายใน คือสติปัญญา โยนิโสมนสิการคือความคิดที่แยบคายถูกต้องตามความเป็นจริง ความมีกัลยาณมิตร ความเมตตากรุณา ความเป็นผู้อ่อนโยนเสมอ ความมีขันติธรรม วิริยะอุตสาหะและความสันโดษ นอกจากนี้ยังมีปัจจัยร่วมอีกหลายปัจจัยคือพุทธวิธีในการเผยแผ่ที่เป็นระบบทั้งของพระพุทธองค์และของพระพุทธสาวก กล่าวคือการทำพระพุทธรูปทรงศึกษาข้อมูลชีวประวัติของบุคคลที่จะตรัสสอนเพื่อจะได้ทรงแสดงหลักธรรมที่เหมาะสมแก่จริตของเขา และการที่พระพุทธองค์ทรงมอบหน้าที่ให้พระสงฆ์ทั้งสองฝ่ายเป็นใหญ่ในการคัดเลือกผู้เข้ามาบวช เป็นต้น บุคลิกภาพทางพระวรกาย พระวาจา พระจริยาวัตรที่ทรงประพจน์เป็นประโยชน์แก่ชาวโลกและพระสติปัญญา เป็นต้น ตลอดจนการทำงานอย่างมีระบบและมีเป้าหมายชัดเจนเป็นปัจจัยส่งเสริมเกื้อกูลกัน ทำให้พระพุทธองค์ทรงประสบความสำเร็จในการเผยแผ่พระศาสนา นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงบุคลิกคือพฤติกรรมของบุคคลทั้งภายนอกและภายในทั้งหมด กล่าวคือพฤติกรรมที่แสดงออกทางร่างกายและจิตใจ ที่สามารถมองเห็นและมองไม่เห็นอันเป็นลักษณะเฉพาะตัวของบุคคลนั้น ๆ ซึ่งมี

^{๒๐} พระมหาประพนธ์ รักเรียน, จิตกับการบรรลุลหรรณในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, สาขาวิชาบาลี-สันสกฤต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๔๑.

^{๒๑} พระแสนปราชญ์ จิตสทโร, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ สติปัญญานกภายในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๒.

ความแตกต่างกันไป นอกจากนี้อิทธิพลทางพันธุกรรม และสิ่งแวดล้อมทางสังคมก็มีส่วนกำหนดหล่อหลอมบุคลิกภาพของมนุษย์ด้วย^{๒๒}

๑.๖.๒.๔ พระมหาสุภาวัฒน์ ชุตินันโต ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่อง พฤติกรรมของมนุษย์ในทฤษฎีของพุทธปรัชญาเถรวาทกับ ชิกมันด์ ฟรอยด์” พบว่า ความยากลำบากในการศึกษาอธิบายเรื่องพฤติกรรมว่ามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตมนุษย์อย่างไรนั้น สาเหตุหลักเกิดจากการที่คนเราอยู่ในสถานะและสภาพแวดล้อมแตกต่างกันและสิ่งแวดล้อมเหล่านี้ก็มีอิทธิพลต่อมนุษย์ในเรื่องต่าง ๆ รวมทั้งอิทธิพลต่อพฤติกรรม อาทิ คนป่าในแอฟริกามีผิวดำ จึงทนต่อแสงแดดได้ดี ชาวเกาะทะเลใต้ หาวอาหารและที่พักได้สะดวก ฉะนั้น จึงมีนิสัยไม่ชอบบูรณานผู้ใด และมีลักษณะทางสังคมที่มีการแข่งขันกันน้อย ตรงกันข้ามกับผู้คนที่อยู่ในสังคมเมืองที่แออัดที่มีทรัพยากรจำกัดการแข่งขันย่อมมีสูง แต่ละคนในครอบครัวและในชุมชนย่อมมีวิธีการแตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นในด้าน การหาเลี้ยงชีพ การสร้างที่พักอาศัย หรือการดำรงฐานะของตนในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น เช่น สภาพจิตใจ ความเชื่อ ค่านิยม ศาสนา วัฒนธรรม ลัทธิทางการเมือง เป็นต้น เหล่านี้ล้วนมีผลต่อความเป็นไปของพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งสิ้น^{๒๓}

๑.๖.๒.๕ พระสมชัย อนุตตรโ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาหลักมนุษยสัมพันธ์เชิงพุทธตามแนวทางของหลักธรรมเรื่องทศกในพระพุทธศาสนา” พบว่า หลักธรรมเรื่องทศกในพระพุทธศาสนา เป็นหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ที่มีชีวิตร่วมกันอยู่ในสังคม มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันในชีวิตประจำวัน มีความสัมพันธ์กันในหน่วยงาน องค์กรต่าง ๆ ทั้งทางภาครัฐ และเอกชน มนุษย์เป็นสัตว์สังคมติดต่อสัมพันธ์ซึ่งกันและกันตั้งแต่สถาบันเล็กสุดของสังคมคือสถาบันครอบครัว จนใหญ่สุดของสังคมคือสถาบันชาติ บุคคลจะอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขนั้นต้องเป็นคนที่มีมนุษยสัมพันธ์ดี มีความประพฤติเรียบร้อยดีงาม มีคุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรมประจำใจ มีหลักธรรมยึดถือเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิต^{๒๔}

๑.๖.๒.๖ พระมหาชุตินันโท (แหมทอง) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “มนุษยสัมพันธ์ในพระสูตรต้นตอปฏิภาณ” พบว่าความสัมพันธ์ที่ดี คือ การผนึกใจคนในทีมให้เข้าด้วยกัน ยิ่งความสัมพันธ์เหนียวแน่นก็ยิ่งเพิ่มความเข้มแข็งให้กับทีม หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นหลักธรรมที่ประกอบด้วยเหตุด้วยผล หากมีการนำหลักธรรมนี้มาใช้ในการบริหารงานหรือสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น นอกจากจะช่วยให้ผู้บริหารสามารถบริหารงานได้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ ยังช่วยให้ความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้บังคับบัญชาเป็นไปด้วยความราบรื่น โดยตั้งอยู่ใน

^{๒๒} พระมหาประพันธ์ ศุภสร, “ความสำคัญของบุคลิกภาพของพระพุทธเจ้าต่อความสำเร็จในการเผยแผ่พุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๔๔.

^{๒๓} พระมหาสุภาวัฒน์ ชุตินันโต (สุขดำ), การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่อง พฤติกรรมของมนุษย์ในทฤษฎีของพุทธปรัชญาเถรวาทกับ ชิกมันด์ ฟรอยด์, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, สาขาวิชาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๘.

^{๒๔} พระสมชัย อนุตตรโ (ดาวศรี), ศึกษาหลักมนุษยสัมพันธ์เชิงพุทธ ตามแนวทางของหลักธรรมเรื่องทศกในพระพุทธศาสนา, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, สาขาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๑.

หลักธรรมสำหรับตนเอง ได้แก่ โลกธรรม หลักการคบมิตร และหลักธรรมในการสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น ได้แก่ พรหมวิหารธรรม สังคหวัตถุ ฆราวาสธรรม สาราณียธรรมและสามัคคีธรรม

พระพุทธองค์ทรงใช้หลักธรรมสั่งสอนมนุษยชาติ เพื่อให้มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ด้วยกันด้วยความผาสุก หลักธรรมของพระพุทธองค์ได้ครอบคลุมไปทุกสิ่งทุกอย่าง ที่มนุษย์จะพึงปฏิบัติต่อกันได้อย่างครบถ้วนบริบูรณ์ ทั้งในด้านความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับบุตร สามีกับภรรยา ครูอาจารย์กับศิษย์ บุคคลต่อบุคคลในฐานะเพื่อนมนุษย์ หัวหน้าที่กับลูกน้อง และแม้ในที่สุดข้าราชการกับประชาชน หลักธรรมจึงมีคุณค่าอย่างล้นพ้นสุดจะพรรณนา

หากปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา มนุษย์สัมพันธ์ย่อมเกิดมีขึ้นเพราะการไม่ทำชั่วทำบาปทั้งปวง ไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่น ย่อมจะทำให้บุคคลที่เราต้องการมีปฏิสัมพันธ์ด้วย ไม่รังเกียจหรือหวาดกลัว การทำแต่ความดี สิ่งที่ชอบธรรม ทำกุศลให้ถึงพร้อม ย่อมจะเป็นเสน่ห์เหนี่ยวรั้งให้คนเข้าใกล้ การทำจิตใจให้ผ่องแผ้วก็จะทำให้มีบุคลิกน่าศรัทธาเลื่อมใส จูงใจให้คนนับถือ และเมื่อบุคคลใดปฏิบัติถึงพร้อมตามหลักพระพุทธศาสนาแล้ว ย่อมเป็นผู้ซึ่งชนทั้งหลายจะรักเคารพ เลื่อมใส และช่วยกระทำความดีให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เป็นคนมีค่าในสังคมและอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข^{๒๕}

๑.๖.๒.๗ พระครูประสิทธิ์ภาวนาวิสุทธิ์ วิ. (พรชัย สุกธมโม / ประสิทธิ์สุขสันต์)
กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “อุบายวิธีของพระพุทธเจ้าในการแสดงธรรมตามจรีต ๖” ว่าพระพุทธเจ้าทรงตรวจดูจรีตของไวโนยสัตว์แล้วเสด็จไปโปรดเป็นราย ๆ ไป ทั้งนี้ได้ยกตัวอย่างบุคคลตามจรีต ๖ ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดไว้ด้วย^{๒๖}

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ยังไม่มีเรื่องใดกล่าวถึงการใช้จรีตเพื่อพัฒนามนุษย์สัมพันธ์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัยจึงเห็นว่าเรื่องนี้มีความสำคัญ และมีความสัมพันธ์กับการพัฒนามนุษย์สัมพันธ์ โดยนำหลักจรีตในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการพัฒนามนุษย์สัมพันธ์ อีกทั้งจรีต ๖ มีความสำคัญต่อการรู้จักตนเองและการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างถูกต้อง เหมาะสม และเกิดประโยชน์สูงสุด จึงได้ทำการวิจัยเรื่องนี้ให้มีความชัดเจนมากขึ้น ซึ่งสามารถนำไปพัฒนาใช้ในสังคมไทยได้

๑.๗ วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาแนวทางการใช้จรีตเพื่อพัฒนามนุษย์สัมพันธ์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการวิจัยแบบเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) โดยศึกษาค้นคว้าข้อมูลทางเอกสาร (Documentary Research) โดยมีลำดับขั้นตอนการวิจัยดังต่อไปนี้

^{๒๕} พระมหาชุตีภัก อภินนโท (แหมทอง), “มนุษย์สัมพันธ์ในพระสูตรตันตปิฎก”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๑.

^{๒๖} พระครูประสิทธิ์ภาวนาวิสุทธิ์ วิ. (พรชัย สุกธมโม/ประสิทธิ์สุขสันต์), “อุบายวิธีของพระพุทธเจ้าในการแสดงธรรมตามจรีต ๖,” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๗.

๑.๗.๑ รวบรวมข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) โดยยึดพระไตรปิฎกภาษาไทย จากชุดพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์วิเสส เช่น วิมุตติมรรค และวิสุทธิมรรค เป็นหลัก

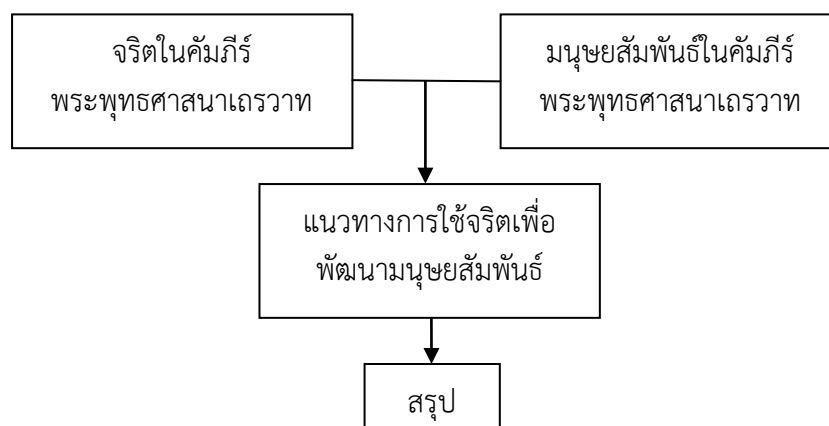
๑.๗.๒ รวบรวมข้อมูลชั้นข้อมูลเอกสารทุติยภูมิ (Secondary sources) จากหนังสือ และเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่งานวิจัย ผลงานวิทยานิพนธ์ รวมทั้งเอกสารอื่นอันเป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาของงานวิจัย ซึ่งเป็นผลงานของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาได้วิเคราะห์มาแล้ว อันเป็นที่ยอมรับกันในวงการนักวิชาการและโดยทั่วไป

๑.๗.๓ ศึกษาข้อมูลทั้งสองแหล่งแล้ว นำมาวิเคราะห์ ข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการศึกษาค้นคว้ามาประกอบกับความคิดของผู้วิจัย

ในการศึกษาแนวทางการใช้จิตเพื่อพัฒนามนุษย์สัมพันธ์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท จากลำดับขั้นตอนต่าง ๆ ตามที่กล่าวมาแล้วนั้น ผู้วิจัยจะนำเสนอผลงานวิจัยตามลำดับขั้นตอน ด้วยวิธีการเชิงพรรณนาตามความเหมาะสมแก่เนื้อหาในแต่ละบทต่อไปตามลำดับ

๑.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาแนวทางการใช้จิตเพื่อพัฒนามนุษย์สัมพันธ์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท” สามารถแสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย (Research Framework) ออกมาเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

๑.๙ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๙.๑ ทำให้ทราบจิตของมนุษย์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๙.๒ ทำให้ทราบแนวคำสอนว่าด้วยมนุษยสัมพันธ์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๙.๓ ทำให้ทราบแนวทางในการใช้จิตเพื่อพัฒนามนุษย์สัมพันธ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท